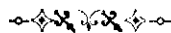

Bilo bi stoga možda puno bolje, da se W. i u terminologiji više čuva darwinističkih izričaja, pa mu onda nebi trebalo nikoga upozoravati, da se ne radi »možda o kakovoj apologiji darwinizma«. I W. kao i mnogi drugi ističu, da je darwinizam pomalo ocvao. To je doduše istina u glavnom, ali ne valja biti prevelikim optimistom. Pokazuje to na pr. Finkbeinerovo mišljenje o kretentstvu, Adolfa Naefa o *austropithecus africanus*, Duboisovo i Weinetovo o *pithecanthroposu*. Ti primjeri pokazuju, kako se darwinizam još uvijek nastoji afirmirati u znanosti. A što znači darwinizam kao sredstvo u rukama demagoga baš u naše vrijeme, uvidjet će svatko, tko pročita makar samo članak prof. dra Süssengutha u »Životu« 1926, br. 1. Stoga držim, da je to potrebnije i u načinu govora da se nastoji što više se razlikovati od Darwina.

Ako odmislimo ovo malo pogrešaka — ako ih uopće valja tako zvati — moramo se veseliti, što je W. kao katolički učenjak toliko privrijedio znanosti i istini. Napose je nemala zasluga Wasmannova, što je umjerenoj teoriji evolucije utrt put i među katoličkim učenjacima i filozofima. Njegova je zasluga, što je pomalo katolički učenjački svijet uvidio, da je evolucijska teorija bolji put od teorije stalnosti, i da »možemo mirne duše ići tim putem dalje, a da pri tom vjera naša ništa ne izgubi«. Jer, kako pravo piše Wasmann, »Naprotiv — i to je moje duboko osvjedočenje — božanska moć i mudrost pokazuje se puno jasnije tim, što je prirodnim uzrocima evolucije stvorila tolike svakovrsne (äusserst mannigfachen) morfološke i biološke prilike nego li time, da je odnosne sistematske vrste neposredno stvorila.« (Die moderne Biologie, str. 435.).

G.

Gospodarstvo u budućnosti.

Proricanje je pogibeljna stvar. A. Taqueville je g. 1840. bio prorokovao, da će u Sjedinjenim drž. sjev. Amerike kapitalizam iščeznuti i mali se imeci povećati (De la démocratie en Amérique, 176); on je dapače i to prorokovao, da će nestati revolucija i ratova. Gustav Schmoller je napisao: »Kako se nekoć liberalizam bio združio s njemačkim činovništvom i vojničkom monarhijom u provedbi zajedničkih reformi, tako će jednom biti i sa socijalizmom« (Die soziale Frage 1918, str. 648). Karl je Marx uzalud bio prorokovao: 1. neprestano osiromašenje nadničara; 2. opću »koncentraciju« i propast zanatlija i seljaka; 3. katastrofalnu propast kapitalizma.

Kako su ti ljudi pogriješili? Oni su previše zaljubljeni bili u svoje ideje ili su bili strastveni političari, koji često ne razlikuju ono što oni žele od onoga što ima izgleda da će se dogoditi.

Sve je ovo imao pred očima berlinski profesor Werner Sombart, kada se upustio u to, da prikaže budućnost gospodarstva. O tome on piše u trećoj svesci »Der moderne Kapitalismus«. No on se najprije osvrće na mogućnosti, koje se ne će zbiti.

1. Kriva mnijenja.

a) Nekoji misle, da će u budućnosti vladati jedan sistem gospodarstva. Ti se varaju. To bi se protivilo svemu dosadanjem iskustvu i biti gospodarstvenog razvitka. Gospodarski život po-prima sve više gospodarskih načina. Tako su u Evropi u srednjem vijeku postojali skupa i seosko gospodarstvo i tlaka i zanati; onda je nadošao kapitalizam, a prvi su se ipak sačuvali. Očevidno će oni ostati i u budućnosti: kapitalizam, zadružno, općinsko, vlastito gospodarstvo, te obrt i seljaštvo.

b) Svi se oni varaju, koji očekuju nasilnu promjenu gospo-darskih temelja. Gospodarski se život lagano »organički« razvija i preinačuje postojeća stanja. Novo gospodarstvo »raste« kao biljka ili životinja. Naprasito diranje može nešto uništiti, ali ništa ne može podići. Povijest nam jamči, da je to tako. Ako je tu tre-balo još dokaza, pružila ga je eto sovjetska Rusija.

c) Varaju se i oni, koji misle, da će se naše gospodarstvo vratiti u stanje, koje je postojalo prije kapitalističkog stanja. To će spriječiti prejak interes, koji su skopčani uz tečevine moderne tehnike, a to su: nužna hrana stalnom broju ljudi, kapitalizam i tehnika.

Kad sam se jednom razgovarao s Maksom Weberom o tome, kakova će biti budućnost, te kada će biti konac vrtloga, u koji su upale kapitalističke zemlje od početka 19. vijeka, reče mi on: »Kada dođemo do zadnje tonelate rude i zadnje tonelate uglje-na«. To će se doskora dogoditi. Doduše ugljena ima još prilično prema Frechu, u zalihi. (Über Ergiebigkeit u. voraussichtliche Erschöpfung der Steinkohlenlager, 1901). No ako se nastavi s današnjim iskapanjem, to će nestati zalihe u

- 150 godina u Americi,
- 200 god. u sred. Francuskoj, Češkoj, Saskoj i sjev. Engleskoj,
- 300 godina u ostaloj Engleskoj,
- 400 do 500 godina u sjev. Francuskoj i Saari,
- 1000 godina u gornjoj Šleziji.

No prije će nestati željezne rude. Internacionalni je kon-gres geologa g. 1910. izračunao, da poznate rezerve na svoj zemlji sežu do 22 milijarde tonelata (od toga 12 u Evropi, 9, 8 u Americi), a od toga se može dobiti 10 milijarda tona željeza. I sve će se te rude iskopati u 60 godina.

No tehnika ne će prestati s prestankom ugljene i željezne dobe. Barem ne u koliko se tiče izvora sile.

I ako ne uzmemo u obzir petroleum, s kojim ćemo tako brzo svršiti, to su čovjeku na raspoloženje još ove energije:

1. Energija vodopada, koji mogu dati (po Wieneru) 1000 mi-lijarda PS;

2. energija plime i osjeke, koju će sigurno jednom naša teh-nika znati upotrijebiti;

3. energija sunčanih zraka, koje djelomično već sada upotrebljavaju (n. pr. Kaliforniji i Peru).

Bilo je neko doba, kada su se ljudi pobojali, da će nestati materijala. No u novije su doba otkrili nove materije, za koje možemo kazati da su praktično neiscrpive. To su: Stari materijali, aluminij u zemlji, dušik u zraku.

2. Kapitalističke promjene.

Kapitalizam će u budućnosti doživjeti neke promjene. Te su:

1. Kapitalizam će izgubiti svoju prevlast;
2. Državne će vlasti sve više ograničiti kapitalizam;
3. Kapitalizam će se promijeniti u onom pravcu, kako je to bilo u doba njegova vrhunca. To jest: postat će mirnijim, razboritijim, kako to i odgovara odraslijoj dobi. Glavni se razlozi te promjene nalaze u tome:

a) Pokretne će sile izgubiti od svoje napetosti; gospodarski će subjekti »odebljati«, Faustova će navala »iščeznuti«. To se temelji na ovoj indukciji: Pokazao sam u svojem »Bourgeois«, da svi narodi, koji su jednom bili na čelu gospodarskog života, idu istim putem odebljanja bilo u formi feudaliziranja bilo u obliku poglavničenja (Verrentung); tako Talijani, Španjolci, Nizozemci, napokon Englezi.

b) Gospodarstvo će evolucijom doći do sve to veće stalnosti, poduzeća do sve to težih mašinerija, tržišta će se ograničiti sve više pogledom na prostor, poduzeća će se stisnuti.

c) Usljed toga će i djelovanje kapitalizma znatno sužiti, kao i uslijed toga što će pučanstvo manje rasti. Ta u zapadnoj Evropi i kod anglo-saskog pučanstva u Americi nazaduje ovaj zadnji čovječiji vijek.

Sve ovo vrijedi u pretpostavci, da će kapitalizam ostati, kako doslije, pitanje bijele rase. No to se može i promijeniti i valjda će se promijeniti. Mnogo ima stvari, koje nam govore o tome, da budućnost ne će pripadati bijeloj, nego šarovitoj rasi. S njom smo već dosta dugo postupali kao s objektom gospodarstva, a ona je poprimila dosta evropskog bića, da se oslobodi evropskog skrbništva. Nema sumnje da će i ona htjeti imati svoj kapitalizam. Ali kapitalizam Kineza, Malajaca i crnaca ne će biti »moderni kapitalizam«, nego će to biti neka tvorevina, koja će imati nešto oznaka evropsko-amerikanskog kapitalizma. Ne zaboravimo, da se civilizatorne pojave, kakav je i moderni kapitalizam, javljaju u povjesti samo jednom.

Nije velika razlika između stabiliziranog i reglementiranog kapitalizma i tehniciranog socijalizma, pa je stoga prilično indiferetno za ljude i njihovu kulturu, da li će gospodarstvo razviti kapitalistički ili socijalistički. Način je rada u obojem slučaju isti; gospodarstvo je tu oduhovljeno. Ta u čemu se razlikuje kapitali-

stički i zadrugarski dućan, komunistička i kapitalistička tvornica, gradski i kapitalistički tramvaj? Nema tu bitne razlike. Možda je tu i ondje radnikova »svijest« drukčija; inače su uvjeti rada isti. Radno vrijeme ne ovisi o dobroj volji; visina je nadnice gotovo neovisna o sistemu gospodarstva. Sada znamo svi, da profit kapitala, koji se podijeli među radnicima, ne donosi bitno povećanje nadnice. Sve je to nuzgredno prema tome načinu rada, što će ga nametnuti razvoj posla i stanje tehnike. Na koncu je to važno: da li će čovjek proživjeti svoj vijek iza pluga ili električne žarulje, u malom ili velikom dućanu, u jedrenjači ili pokraj kotla velikog parobroda.

Stoga nas ne interesira toliko, da li će naše gospodarstvo u budućnosti biti kapitalističko ili socijalističko, nego da li će u budućnosti biti mjesta za gospodarski sistem, koji nije ni kapitalistički ni socijalistički, to jest: vlastito gospodarstvo, zanate, seljaštvo.

3. Vlastito gospodarstvo i zanatlije.

Vlastito gospodarstvo još igra neku ulogu kod nekih privatnika. Dok bude seljaštva, bit će i vlastitog gospodarstva. U Evropi je jak pokret, koji ide za tim da više obitelji u gradu ima jednu kuhinju. No iz toga ne slijedi, da je većina sklona te se odreće vlastitog privatnog konsumijskog gospodarstva. To će mnogo ovisjeti o razvitku stanovanja. Ako se to razvije u smjeru prema malim kućama, onda će se povećati i kućno gospodarstvo i s njim vlastita produkcija. Kolonije sjenica (Laubenzolonien) nam dokazuju, kako je kod nekih (ne svih) naroda jaka čežnja za vlastitim kućanstvom. A tome pripadaju vrt i štala i smoćnica. A kad to troje postoji, onda je mjesta i za povećano vlastito gospodarstvo. Dio će se vlastitog gospodarstva i u budućnosti posvetiti karitativnom polju.

Više se puta pokušalo označiti polja gospodarstvenog života, gdje bi obrtnici imali sigurni udio. Takova su polja (po Schönebergu): 1. umjetnički obrt, 2. osobne službe, 3. lokalizirani obrti; 4. reparaturni rad. No taj monopol nije postojao ni u doba najvišeg kapitalizma. Tu se zamijenio ručni rad i ručno djelo. Jasno je: mašina ne može da obavi umjetnički rad i osobnu službu. Jednako ni lokalizirani obrt ni reparaturni rad nijesu »načelno« zajamčena obrtu. Doduše će obrtu biti olakšana borba konkurencije na polju nekih čovječjih djelatnosti.

4. Seljaštvo.

Seljaštvo će se raširiti i njegova će se važnost povećati. Periferično seljaštvo, t. j. ono koje je izvan dohvata visokog kapitalističkog gospodarstva, ojačat će, jer će se osloboditi podaništva, u kome ga je zapadno-evropski kapitalizam držao. Za-

padno i srednjo-evropsko seljaštvo će se zapravo tada tek razviti. Nutarnja će »kolonizacija« napredovati. Poljodjelstvo će imati jakog udijela u općem gospodarstvu i neprestano će rasti, jer će se samo po njemu moći održati na životu prenapučeni krajevi. Sada se Evropa okorišćuje šarenom rasom, ali će to svršiti, netom ona podigne svoj kapitalizam. U Engleskoj je loše gospodarstvo, jer je ondje poljodjelstvo spalo na 8%. Toga ne će biti u budućnosti. Narodi moraju stvoriti sebi opet agrarnu osnovku, na kojoj će njihovo gospodarstvo noći mirno počivati. To se može u demokratsko doba obaviti jedino pomnoženjem seljaštva. Agrarna reforma, kako je zamišlja Lloyd Georges, bit će uzorom svim evropskim zemljama, u kojima je poljodjelstvo zanemareno.

Dakako seljak budućnosti ne će biti onakav, kakav je sada. Ta i seljak se je promijenio za opohe visokog kapitalizma. Proces će moderniziranja i racionaliziranja napredovati. Na koncu će tog razvitka američki poljodjelac imati telefon, auto i tekući račun kod banke. Za vazda će nestati seljaka, kakav je bio Andrija Hofer ili Jörn Uhl. Seljaštvo će biti onaj dio pučanstva, u kojem će se moći duša da razvije i koji ne će nikada moći socijalizam ili kapitalizam da osvoji. Branit će ga njegova nutarnja bit.

Duh seljaštva ne će nikada postati kapitalistički, jer se poljodjelstvo nikada ne vodi sa stanovišta rentabiliteta. Tu odlučuju ljubav k poljodjelskom staležu, privrženost domaćoj grudi, želja za neovisnošću i samostalnošću, glad za posjedom, tradicija obitelji i drugi razlozi uz čisto ekonomske.

Kapitalistički duh ne će nikada osvojiti seljaštvo; i mi možemo posjed nabaviti iz ljubavi prema posjedu. Nije tako kod trgovine, tvornice.

No i kad bi se pojedini seljak htio sasama predati kapitalističkom duhu, ne će ipak nikada iz svog zanimanja napraviti kapitalističko poduzeće u čistom značenju riječi. Zašto? Jer tu ne može da duh sasama iščezne. Evo nekoliko dokaza:

1. Poljodjelstvo se protivi sistemu upravljanja. Stoga je u poljodjelstvu tako malo raširen sistem akorda, jer se neda kontrolirati svako djelo u svojoj vrijednosti. To se ne da ni kod žetve, još manje kod drugog rada. Tu rad mora biti individualiziran, jer bi inače lako bio šabloniziran i normaliziran. Pravom su rekli: Poljodjelsko djelo čim je manje izvedeno prema unaprijed određenom pravilu, tim je veći uspjeh. Prirodne događaje, kakovi su rasteenje biljke i životinje, ne možemo predviđjeti.

2. Računstvo ne može da se točno složi s poljodjelstvom, jer je ono isprepleteno s mnogim stvarima (kako je to prikazao Walter Schiff u Archiv für Sozialwissenschaft, 460 ff). A Fridrik Aereboe veli u svom djelu »Allgemeine landwirtschaftliche Betriebslehre, str. 219, 220), da se poljodjelstvo ne može industrijalizirati.

5. Završetak.

Tako će budućnost gospodarstva biti raznovrsna. Nešto ostaje, staro se mijenja, novo nadolazi. Sva se ta promjena zbiva lagano, »organički«. Pri tome nema katastrofe, nema prekida, nema dramatičnog poleta. Nema sumnje: to je shvaćanje dugočasnije nego li ga je imao Karl Marx. Kako se napeto čita 23. poglavlje njegova »Kapitala«! S umjetničke strane možemo požaliti, što se realnost sasna drukčije razvila nego li je to Marx zamislio. No ako se hoćemo baviti znanošću, moramo se resignirati. Pravo je vazda dugotrajnije nego li krivo. Ipak moramo i to priznati, jer želimo da živimo za istinu. »Vitam impendere vero«.

Werner Sombart,
sveučil. profesor (Berlin).

Okultizam i lakovjernost.

G. 1924. sam pohađao državnu biblioteku u Münchenu. U dvorani za časopise izložen je silan broj okultističkih revija. Još ih više ima u sveučilišnoj Münchenskoj biblioteci. Jasno mi je bilo, da publika, ili bolje njemački intelektualci pohlepno traže takove stvari. To je karakteristično po naše doba. I prof. Seitz opaža: »Signatura je sadašnjosti rasplinula mistika prerazdraženog čuvstva i njegova poriva. Ljudi su nezadovoljni i okreću lice od praznog materijalizma i plitkog racijonalizma, koji se drže samo površnosti u prirodi i čovječjem duhu. Ljudi bi htjeli da prodru u dubine realnosti, ali ne pomoću spekulativnog umnog naprezanja — jer bi to tobože značilo uskrisiti »zastarjelu« metafiziku, koju je Kant u grob položio — nego pomoću niže duševne moći, kakova je naša fantazija. Tu fantaziju dižu izvan i iznad običnog nivoa i to pomoću visoke napetosti, počam od auto-sugestije do »trancea« spiritističkih medija, gdje naravna sklonost igra veliku ulogu« (Okultismus, Wissenschaft u. Religion. Rd. I. 9). Evo to je uzrok, što upravo ovi intelektualci, koji se ponose da im tobože ne treba vjere ili kršćanstva, sada upadaju u protivnost, t. j. vjeruju u — svašto. Ovako je bilo u doba francuskih *naturalista pred francuskom revolucijom*, kako je to nacrtao tako zgodno Weiss u svojoj Općoj povijesti. Ponavlja se dakle ono, što je zatekao sv. Pavao u Ateni u doba, kada je materijalizam i racijonalizam cvao u javnom životu i grčkoj filozofiji. Pavao im je to i dobacio riječima: »Atenjani! Vidim, da ste prevjerni« (Dj. ap. 17, 22). H. Henning kaže, da savremeni okultizam »vjeruje u sve, samo ne u prave činjenice« (u Zeitschrift für Psychologie 1924, 282).

Da je ovako, vidjet ćemo i po ovome članku.